

Az elektronikus adathordozóknak lényeges előnyeik vannak az évszázadok óta bevett papírral szemben: ha megvan a távközlési infrastruktúra, az információterjesztés költsége és időigénye minimális. Gondot okozhat viszont az, hogy az elküldött és a fogadott adatok nem teljesen azonosak. Ennek elkerülésére szabványosítják az adatcserét, és új adatstruktúrák kialakításával igyekeznek biztosítani az információ formájának, megjelenésének állandóságát a továbbítás során. E téren is nehézséget jelent azonban, hogy a képernyő nem alkalmas egy oldal jól olvasható megjelenítésére, ezért csak közbülső állomás lehet a nyomtatás előtt.

Jelentős eltérés mutatkozik a papír és az elektronikus információhordozók kezelésében is. Az emberek számára szinte magától értetődőek az olyan készségek, mint egy könyv lapozása, böngészése, a könyvjelző használata. Ezeket nehéz elektronikusan utánozni, nem beszélve az olyan

rejtett, de fontos – a papír állagáról leolvasható – információkról, mint a leghasználtabb oldal, a könyv olvasottsága stb. Nem szabad elfeledkezni az adathordozó esztétikumáról sem: a papír textúrája, kötése, minősége, a kézbevétele öröme szintén nem pótolható.

Mindent összevetve: az elektronikus adathordozó kis helyet elfoglaló, könnyű, nagy mennyiségű adat tárolására alkalmas eszköz, amely a referenszművekben való könnyű keresésre, oktatási anyagok animált szemléltetésére és még néhány feladatra különösen alkalmas. Egyelőre nincs veszélyben a papír mint információhordozó, bár a fejlesztők mindent elkövetnek, hogy a tradicionális előnyök beépítésével növeljék az „elektronikus papír” versenyképességét.

/GIMSON, R.: Electronic paper – can it be real? = Aslib Proceedings, 47. köt. 6. sz. 1995. p. 139–143./

(Orbán Éva)

Az elektronikus információval kapcsolatos jogi problémák

Szerzői jogvédelem

A szerzői jog, amely az eredeti alkotásokba fektetett munka, készségek és tehetség védelmét szolgálja, az elektronikus információs iparban is kulcsszerepet játszik. Az angolszász országokban magát a munkát is védelem illeti meg, Európa kontinentális részén viszont az intellektuális alkotókészséget díjazza, ezért előfordulhat, hogy egy szellemi termék az egyik országban szerzői jogvédelmet élvez, a másikban nem. Az sem ritka, hogy egy egyén vagy szervezet nincs tudatában annak, hogy szerzői joggal rendelkezik, mert nincs ilyen irányú bejelentési kötelezettség, a jog megszerzése automatikus. Ugyancsak országonként változó, hogy egyének és szervezetek milyen keretek között szereznek jogokat. A szerzői jog megszorításokon keresztül érvényesül: a jog tulajdonosának engedélyre van szüksége a mű másolásához, átdolgozásához, fordításához, bármilyen formában történő felhasználásához.

A szerzői jogot nemzetközi egyezmények védik. Ezek közül a legfontosabb a *Berni Konvenció* vagy a *Nemzetközi Szerzői Jogi Konvenció*, amely a valamennyi országban érvényes szabályozási minimumot tartalmazza. Ezenfelül eltérhet az egyes országok törvénykezése, és ez izgalmas kérdéseket vet fel: milyen szabályok érvényesek például arra a brit állampolgárra, aki egy francia adatbázisból egy amerikai központon keresztül tölt le adatokat?

A szerzői jog által védett termékek közül kiemelendő a tág értelemben vett irodalom (a szavakat és számokat tartalmazó alkotások bármilyen minőségben és adathordozón). Az adatokat azonban nem védi a jog. A szerzői jog időben (a szerző halála után 50, majd várhatóan 70 évig) és a másolt, átvett anyag mennyisége által (kisebb részeket előzetes engedély nélkül felhasználhatók) korlátozott. Ebbe a körbe tartozik a hozzájárulás nélküli felhasználás (fair dealing), amelynek értelmében tudományos kutatás vagy egyéni tanulás, könyvismertetés vagy kritika, oktatás és tudósítás céljaira szabadon felhasználhatók a mű kevésbé lényeges részei. (Azt már nem olyan könnyű meghatározni, mi kevésbé lényeges.)

Az adatbázis-előállítók szempontjából a legfontosabb kérdés: készíthető-e az irodalmi művekből kivonat? Két dolog vizsgálendő: a kivonat egyszerűen az adatokat tartalmazza-e, és helyettesíti-e az eredeti szöveget? A szerzői jog csak akkor nem csorbul, ha a referátum kizárólag adatokat tartalmaz, illetve ha lényegesen rövidebb, mint az eredeti, és azt nem helyettesíti. Az indexeléssel, javított címmel, a forrás feltüntetésével még nincs megoldva a referálás jogi vetülete. A referáló szolgáltatásnak lényegesen el kell térnie az eredetitől.

Ugyancsak bizonytalan az adatbázisok jogi megítélése is. A legtöbb elektronikus adatbázist kompilációnak tekintik a jogászok, és speciálisan szabályozzák, vagy a tisztességtelen versenyre

vonatkozó rendelkezések szerint foglalkoznak vele. Az elektronikus adatbázisokat általánosságban úgy kell kezelni, mint nyomtatott változatukat. Az adatbázisok használatára, különösen pedig letöltésükre és továbbadásukra a használókkal kötött szerződésekben foglaltak irányadóak. Az egyes országokban eltérő a szabályozás, és nemigen térnek ki az adatbázisokra. Amíg az egyes összetevők – a referátumok – szerzői jogvédelem alá esnek, az adatbázis általában kompilációnak tekintendő, ám egyre kevesebb védelmet kapnak a nem szerzői jogvédelem alá eső tételeket tartalmazó elektronikus adatbázisok (adattárak, címtárak stb.).

Az Európai Uniónak az adatbázisok szerzői jogvédelméről szóló tervezete meghatározza az adatbázis fogalmát, egyértelműen az irodalmi művek körébe utalja az adatbázist, és rövidebb idejű – az adatbázis első nyilvános használatba adásától számított 15 éves – *sui generis* jogi védelmet ad azoknak az adatbázisoknak, amelyeknek a rekordjai egyenként nem élveznek szerzői jogvédelmet. A szerző korrekter, bár nehezebben ellenőrizhető eljárásnak tartaná, ha a jogvédelmet élvező tételek, például a referátumok, egyenként megkapnák az 50 (70) éves jogvédelmet.

Mind az előállítók, mind a piac oldaláról speciális és nehezen megoldható problémákat vetnek fel az egyre terjedő multimédia (CD-ROM) adatbázisok. Ugyancsak aktuális kérdés az Internet és a szerzői jog. Az Interneten elérhető valamennyi adat és üzenet, az elektronikus postán elküldött levelek is szerzői jogvédelem alatt állnak, még akkor is, ha a tulajdonosok többsége örül annak, hogy anyaga az Interneten keresztül terjed és másolják. A használónak kell ugyanis mérlegelnie, másolhat-e vagy sem.

Adatvédelem

Az Európai Bizottság már 1981-ben szabályozta a személyes adatok elektronikus feldolgozását, és az egyes országok is törvénnyel garantálják az egyénről nyilvántartott adatok védelmét. Ezek értelmében csak bizonyos szervezetek tarthatnak nyilván személyes adatokat, az egyén számára pedig biztosítják ezen adatok ellenőrizhetőségét: hozzáférést csak a bűnüldözés, a nemzetbiztonság, az adózás stb. érdekében engednek meg. Egyes országokban még szigorúbbak a rendelkezések: az egyén engedélye szükséges az adatok nyilvántartásához és felhasználásához, még manuális rendszerekben is.

Az adatvédelmi szabályok minden adatbázisra vonatkoznak, amely egyének neveit visszakeresési

szempontként tartalmazza, ezért kiterjednek az online és CD-ROM adatbázisokra, a nyilvános és egyéb számítógépes katalógusokra, az ezekből letöltött adatokra, a könyvtári kölcsönzési nyilvántartásokra, rendelő rendszerekre stb. Az egyén számára pedig lehetővé teszik a saját adatai fölötti rendelkezést.

Az Európai Unió az adatvédelmet is szabályozza, a számítógépes és manuális nyilvántartásokban egyaránt. Ennek lényege, hogy adatfeldolgozás csak az egyén beleegyezésével, illetve a vele kötött szerződés alapján történhet, a személyiségi jogokkal összhangban. Ennek messzemenő következményei lehetnek az adatbázisokra nézve, amelyek – hacsak nem jelent aránytalan erőfeszítést – kötelesek értesíteni az egyént arról, hogy bekerült az adatbázisba; és ez ellen az egyén esetleg tiltakozhat. Vagy el kell tekinteniük az adatbázis forgalmazásától olyan országokban (például az Egyesült Államokban), amelyek nem nyújtanak megfelelő védelmet.

Jogképeség

A jogképes egyének vagy szervezetek kötelezettséget és felelősséget vállalnak másokkal szemben, amelynek elmulasztása jogi és anyagi következményekkel jár.

Az elektronikus információszolgáltatás jellemzője, hogy szerződéses keretek között folyik, amelyek értelmében a szolgáltató felelősséget vállal az általa biztosított adatok pontosságáért, a referátumok és indexelő kifejezések minőségéért stb. Az e téren elkövetett hibák csak elvétve okozhatnak fizikai sérülést, de anyagi károkozás könnyen előfordulhat, például pontatlan piaci információk következtében. Ez utóbbi esetben a bíróságok készek kártérítést elrendelni, ha a használó nem támaszkodott az indokoltnál nagyobb mértékben az adatbázisra mint kizárólagos forrásra. Az adatbázis-előállítók és az online szolgáltatók egyaránt pénzt kérnek szolgáltatásaikért, ezért elvárható tőlük a szakértelem, a megbízhatóság. A kapcsolódó postai szolgáltatások is hasonló elbírálás alá esnek.

Az Internetben felmerül a becsületsértés kérdése is, hiszen nem megfelelő hangnemű bírálatok kerülhetnek nyilvánosságra. Ez a probléma is jogi szabályozást igényel.

/OPPENHEIM, Ch.: Some legal issues for electronic information. = International Forum on Information and Documentation, 21, köt. 1. sz. 1996. p. 10–18./

(Orbán Éva)